

Postavení žen a rodin v ČSSR prošlo dlouhým vývojem a do konce druhé světové války mělo typické znaky vlastní všem třídně antagonistickým společnostem: ženy byly nerovnoprávné v rodině, ve světě práce a ve společnosti jako celku. Byly diskriminované platově a funkčně a jejich zastoupení v politickém a občanském životě země bylo minimální přesto, že buržoazní ČSR patřila nejen mezi vysoce průmyslově rozvinuté země, ale i mezi země s jednou z nejvyšších zaměstnaností žen ve světě.

Zásadní změnu přinesl rok 1945, zejména pak 1948, který definitivně odstranil soukromé vlastnictví výrobních prostředků v průmyslu a dal podnět k socialistické industrializaci venkova. Oba tyto závažné kroky vytvořily reálné podmínky pro uskutečnění práva na práci pro všechny občany a pro další demokratické a socialistické přeměny v celospolečenské a individuální rovině. V tomto období započala nová etapa nejen v politickém a ekonomickém postavení československých žen v rámci celé společnosti; byl to i počátek významných změn ve vztazích mezi mužem a ženou v rodině, ve vztazích mezi rodiči a dětmi, v dělbě práce v rodině a ve funkcích rodiny.

V souvislosti s hlubokými politickými a sociálně ekonomickými změnami vystoupilo v tomto období naléhavě do popředí řešení takových otázek, jako potřeba růstu podílu žen na hospodářském, sociálním a kulturním rozvoji země, vytváření pracovních příležitostí pro ženy a zvyšování jejich kvalifikační a vzdělanostní úrovně. Bylo zapotřebí zabezpečit děti v době, kdy matky pracují, bylo nutno budovat předškolní zařízení, školní jídelny a družiny, vytvářela se rozsáhlá pracovní právní ochrana žen, formovala se pomoc státu rodinám s dětmi a ochrana mateřství a jiné závažné praktickopolitické problémy. Dotýkaly se ve své většině nejen žen samých, ale širokých lidových mas, neboť „ženská otázka“ ve svých důsledcích prostupuje celý život společnosti.

Rovnoprávné postavení ženy je v socialistické společnosti spojeno s růstem vzdělání žen, s rozvojem jejich politické aktivity a to vše je zase propojeno s ekonomickou činností žen, s jejich místem v pracovním procesu, s růstem počtu žen vykonávajících kvalifikovanou práci a zastávajících odpovědná místa. V souladu s možnostmi dané etapy společenského vývoje vytváří společnost materiální, kulturní, sociální a politické předpoklady pro realizaci těchto sociálně ekonomických procesů.

Postavení žen v práci

Ekonomická aktivita žen je z hlediska již existující báze socialismu hlavním činitelem, který ovlivňuje a utváří postavení ženy jak v rodině, tak v občanském a politickém životě. Je nezastupitelným základem složitého procesu zrovnoprávnění žen v historicky krátké době, základem mnoha změn v materiálním postavení a duchovním rozvoji nejen žen, ale i mužů, dětí a celých rodin. Ve svých ekonomických, kulturních a estetických důsledcích potvrzuje marxisticko-leninskou tezi, že zrovnoprávnění žen není možné, pokud jsou vyloučeny ze společenské produktivní práce. Ekonomická aktivita žen je jedním

ze stimulátorů přeměn sociálně třídní struktury společnosti. Ovlivňuje a formuje takové jevy, jako je výchova nových generací, životní způsob lidí, fungování a charakter pracovních kolektivů, řízení sociálně ekonomických procesů, volnočasové aktivity, vztahy mezi lidmi v pracovní a mimopracovní sféře a jiné procesy.

Zaměstnanost žen v ČSSR začala vzrůstat po osvobození země od fašismu v roce 1945. V letech 1955—1960 došlo k přechodnému poklesu — v některých odvětvích ke stagnaci tohoto růstu. Od roku 1961 však ekonomická aktivita žen nepřetržitě rostla, takže se ČSSR dostala v tomto ukazateli na jedno z předních míst na světě. V současné době je ze 100 pracovníků více než 45 žen.

Lze říci, že zaměstnanost žen dosáhla svého maxima a nelze ji zvyšovat. Téměř každý druhý zaměstnaný občan naší republiky je žena, rozdíl mezi zaměstnaností mužů a žen je malý. Zdroj růstu zaměstnanosti v národním hospodářství, jímž byly po dlouhá léta ženy, je vyčerpán. Podíl žen, které byly tradičně v domácnosti a představovaly významný doplněk pracovních sil, se významně snížil. Zatímco v roce 1950 bylo trvale v domácnosti ještě 1,7 miliónů žen v produktivním věku, v roce 1980 to bylo již jen 364 tisíc žen [Sčítání 1980]. Z žen v produktivním věku (tj. 15—55 let) je zaměstnáno 80,9 %, v poproduktivním věku 17,6 % žen.

Tabulka 1. Počet živě narozených dětí na 1000 obyvatel

1937	1960	1970
16,3	15,9	15,9

Významnou skutečností, s níž musí počítat nejen podniky, ale i celá sociální sféra, je vysoká zaměstnanost žen s dětmi. Tabulka 2 ukazuje nízkou ekonomickou aktivitu žen do 19 let, kdy se většina z nich připravuje na povolání. Zaměstnanost žen však prudce stoupá od 20 let věku výše. Nejvyšší je ve věkových skupinách od 24—49 let, kdy se pohybuje kolem 90 % v každé věkové skupině.

*Tabulka 2. Ekonomická aktivita žen
podle věkových skupin v roce 1980 v %
(Sčítání)*

0—14	—
15—19	29,8
20—24	83,4
25—29	90,7
30—34	92,0
35—39	92,8
40—44	91,7
45—49	88,1
50—54	79,9
55—59	40,8
60—64	21,5
65—69	12,2
70—74	6,1
75—79	2,5
80+	0,8

I při vysoké zaměstnanosti žen ve fertilním věku je vývoj porodnosti ještě poměrně příznivý.

Tabulka 3. Podíl žen na celkovém počtu pracujících v národním hospodářství v %

Rok	1955	1968	1979	1980
ČSSR	42,2	44,0	45,3	45,5
ČSR	44,1	45,3	45,7	45,8
SSR	37,1	40,0	44,4	44,7

Intenzita ekonomické aktivity žen klesá s rostoucím počtem dětí. Z vdáných žen s jedním závislým dítětem pracuje 78,5 %, s dvěma závislými dětmi 76,7 % a s třemi a více závislými dětmi 62,4 % žen [Sčítání 1980].

Došlo i k některým dalším demografickým změnám. Tak například se snížil věk sňatečnosti a zkrátil se interval mezi narozením dětí. V mladých rodinách se cca 30 % dětí rodí do tří let po uzavření manželství a 78 % dětí do pěti let trvání manželství. V důsledku toho ženy ve věku 40–45 let mají většinou již zcela dospělé děti a mnohem dříve než jejich matky se uvolňují od starostí spojených s péčí o děti. Tyto demografické skutečnosti přispívají k pozitivnímu vývoji ekonomické aktivity žen, neboť ženy ve středním věku s dospělými dětmi mají před sebou ještě dlouhé období pracovní činnosti, perspektivu profesionálního postupu a seberealizace v práci. Většina žen také uvádí, že se v pracovním kolektivu cítí dobře (71 % žen) [Vítek 1982] a častěji než muži akcentují význam pracovního kolektivu pro životní spokojenost.

Politické a ekonomické uspořádání, ústava a další právní normy zaručují všem občanům právo na práci. Každá žena, která chce pracovat, má široké možnosti ve všech krajích republiky. V minulosti existovaly na mapě ČSSR místa, kde ženy (a často ani muži) neměli pracovní příležitost. Poslední sčítání lidu ukázalo, že industrializace země prakticky tento problém odstranila. V celé republice je jen málo míst, kde zaměstnanost žen nedosahuje 45 % z celkového počtu obyvatelstva. Rozdíly mezi kraji ukazuje tabulka 4. Ze srovnání vyplývá, že přestože je dosud zaměstnanost žen o něco nižší v SSR než v ČSR, jsou tyto rozdíly nepatrné. Ve velkoměstech, v Praze a Bratislavě, se zaměstnanost žen rovná zaměstnanosti mužů.

Stejně jako na celém světě i v ČSSR jsou odvětví, v nichž výrazně převažují ženy. Těmto feminizovaným odvětvím se věnuje zvýšená pozornost, zejména pokud jde o ochranu zdraví a bezpečnost práce a vytváření vhodných pracov-

Tabulka 4. Podíl ekonomicky aktivních žen podle krajů v %
(Sčítání 1970 a 1980)

Kraj	1970 % žen	1980 % žen
Hlavní město Praha	48,2	48,5
Středočeský kraj	45,0	45,5
Jihočeský	46,1	46,4
Západočeský	45,2	46,2
Severočeský	45,8	46,5
Východočeský	47,1	47,2
Jihomoravský	45,8	46,6
Severomoravský	54,3	46,0
Bratislava — hlavní město SSR	49,0	49,8
Západoslovenský	40,5	44,3
Středoslovenský	42,5	45,5
Východoslovenský	40,8	44,7

ních podmínek. Podle stupně koncentrace žen můžeme jednotlivá odvětví rozdělit na tři skupiny:

- odvětví s nízkou koncentrací žen, jako je stavební výroba, lesnictví, geologická činnost a doprava;
- odvětví se střední koncentrací, kam patří zemědělství, průmysl;
- odvětví s vysokou koncentrací žen, kam patří spoje, obchod, správa, soudnictví, prokuratura, pojišťovnictví, ale zejména školství a zdravotnictví a sociální péče.

Celkový přehled stupně koncentrace žen v jednotlivých odvětvích podává tabulka 5. V odvětvích s vysokou koncentrací žen jsou o něco nižší mzdy, ženy zde však mají častěji příznivé pracovní podmínky.

Tabulka 5. Výše zaměstnanosti žen v jednotlivých odvětvích národního hospodářství v roce 1980 a průměrné mzdy pracovníků (bez JZD)

Odvětví	Stupeň koncentrace žen	Zaměstnanost žen v %	Průměrné mzdy pracovníků v Kčs
Celkem		45,5	2 642
Odvětví hmotné výroby		41,3	2 685
lesnictví		23,9	2 693
stavební výroba	do 30 %	13,7	2 889
geologická činnost	nízká	19,3	3 228
doprava	koncentrace	22,3	3 150
zemědělství		44,6	2 567
průmysl	od 30—40%	40,8	2 723
projektová činnost	střední	43,3	3 240
materiálně technické zásobování	koncentrace	48,6	2 508
nákup zemědělských výrobků		34,8	2 553
spoje		64,5	2 342
vnitřní obchod	ca 50—70%	74,0	2 172
zahraniční obchod	vysoká	62,6	2 999
vydavatelské činnosti	koncentrace	56,0	2 949
Nevýrobní odvětví		58,8	2 516
doprava	do 30% nízká koncentrace	21,4	3 014
věda, výzkum, vývoj	od 30—50%	36,6	2 987
bytové hospodářství	střední	45,2	1 866
činnost společenských organizací	koncentrace	39,1	2 627
obchodní a technické služby		54,4	2 726
správa, soudnictví, prokuratura		57,3	2 788
spoje	od 50—70%	64,5	2 342
komunální služby	vysoká	54,4	2 023
kultura	koncentrace	51,1	1 849
pojišťovnictví		62,3	2 770
ubytovací služby		68,0	1 979
služby cestovního ruchu		80,1	2 413
školství	71% a výše	72,0	2 520
zdravotnictví	maximální	78,5	2 522
sociální péče	koncentrace	86,7	2 079
peněžnictví		77,0	2 699

V ČSSR pracuje celkem 7,3 miliónů osob, z toho jsou 3,3 milióny žen. V průmyslu, zemědělství, stavebnictví a jiných odvětvích hmotné výroby pracuje 2,3 milióny žen, v nevýrobních odvětvích něco přes 1 milión žen.

*Tabulka 6. Podíl žen pracujících v zemědělství
z celkového počtu osob*

1955	1960	1970	1980
55,0	52,6	49,9	43,6

V souvislosti s vědeckotechnickým pokrokem dochází i v oblasti ženských pracovních sil k některým příznivým strukturálním změnám. Dochází k přelévání ženské pracovní síly ze zemědělství do průmyslu a z průmyslu do oblastí služeb. Svědčí o tom pokles žen pracujících v zemědělství, a naopak nárůst žen pracujících ve službách.

Po roce 1945 převažoval v celkové skladbě pracovníků v zemědělství vyšší podíl žen v poměru k mužům. Ukončení kolektivizace v roce 1959 umožnilo zavedení výkonné mechanizace, která začala účinně nahrazovat namáhavou ruční práci a vedla k poklesu zaměstnanosti žen v tomto důležitém odvětví národního hospodářství. Zároveň byly posilovány profese vykonávané zejména muži — traktoristé, řidiči, mechanizátoři, stavební dělníci, různí další řemeslníci. Moderní velkovýroba vedla také k růstu vzdělanosti a kvalifikace v tomto odvětví. Na 1000 pracovníků v zemědělství připadá dnes 106 odborníků se středním a vysokoškolským vzděláním [XV. sjezd]. Více než 94 % mladých lidí, kteří nastupují do zemědělství, má již odbornou kvalifikaci. Značná část z nich jsou právě mladé ženy.

Tabulka 7.

*Profesionální struktura zaměstnaných žen v %
(Sčítání 1980)*

1. Ženy vykonávající dělnické profese

v zemědělství (státní statky)	3,1
v Jednotných zemědělských družstvech	6,1
ve výrobních družstvech	1,1
v ostatním průmyslu	33,3
Celkem	43,6

2. Ženy zaměstnankyně

v podnicích a závodech	54,6
v Jednotných zemědělských družstvech	1,1
ve výrobních družstvech	0,4
svobodná povolání	0,1
neuvedeno	0,2
Celkem	56,6

Další významnou skutečností je změna v profesní struktuře pracujících žen, jak ukazuje tabulka 7.

Změny se odehrávají i v oblasti feminizace odvětví. Jde o historický proces, který započal spolu s průmyslovou revolucí. Tehdy začaly ženy vstupovat do odvětví, která byla fyzicky méně namáhavá, i když hůře placená. Feminizace

se udržuje i v současné době, neboť ženy jako nositelky nového života nemohou vykonávat všechny práce jako muži a ze zákona požívají zvláštní ochranu. Preferují proto i dnes odvětví, kde jsou lehčí pracovní podmínky. Feminizace má svůj význam i své meze. V některých odvětvích, zejména ve školství a zdravotnictví, je třeba usilovat o smíšenou strukturu pracovních sil, která umožňuje využít zvláštnosti mužské i ženské fyzické i psychické výbavy. Výzkumy také ukazují, že sociálně psychologické klima je nejpříznivější ve smíšených pracovních kolektivech.

I když existující rozdělení mnoha prací na mužské a ženské bude trvat ještě dlouhou dobu a odstraní je teprve úplná automatizace, je třeba v této oblasti uplatňovat realistické zásahy, které by postupně odstraňovaly feminizaci odvětví. Jisté změny v této oblasti již nastaly. Tak zatímco v roce 1955 byla z 18 hlavních odvětví národního hospodářství feminizována pouze 4, v roce 1960 to bylo již 7 odvětví a v roce 1970 deset odvětví. V uplynulém desetiletí však došlo k poklesu a v roce 1980 bylo feminizováno již jen 8 odvětví, což je jistým důkazem vyrovnávání při uplatňování ženské a mužské pracovní síly.

Tabulka 8. Rozmístování patnáctiletých dívek v %

	1955	1965	1970	1980
Celkem dívek	100	100	100	100
Střední školy	37,1	41,2	44,5	50,6
Učební obory	16,4	35,2	32,7	43,6
Pracovní místa	34,3	16,1	17,5	4,2
Ostatní	12,2	6,5	5,3	1,6

Kvalifikace žen

Vedle vysoké zaměstnanosti je nejzávažnějším kvalitativním rysem emancipace žen růst jejich kvalifikace. Na všech stupních škol, od učňovského po vysoké školství, je značné procento žen. Změny ve vzdělání jsou jedny z nejdynamičtějších změn, které mění celé profily a životní způsob jednotlivých generací. Mezníkem ve vzdělání žen je věk. Čím mladší ženy, tím častěji mají vyšší

Tabulka 9. Počty dívek studujících na gymnáziích v % (denní studium)

1955	1960	1970	1980
53	64,3	64,6	60,4

vzdělání. To platí pro učňovské školství, kde v mladších věkových skupinách je vyučeno z jednotlivých populačních ročníků více než třetina žen, ve starších je naopak počet vyučených žen nízký. Tak například mezi ženami ve věku 45—50 let je vyučeno pouze 4,9 % [Sčítání 1980].

Společnost vytvořila pro studium a vzdělávání žen příznivé společenské klima a ekonomické a sociální podmínky. Dokumentují to například údaje o změnách v rozmístování dívek, které ukončily základní školu (tabulka č. 8).

Z tabulky vyplývá, že na střední školy odešla v roce 1980 více než polovina dívek, do učebních oborů téměř 44 % dívek a jen zcela malý počet odešel do praxe bez jakékoli kvalifikace. To je také jeden z velkých úspěchů československé výchovně vzdělávací soustavy.

Vzdělání žen se stalo jedním z nejvýznamnějších sociokulturních rysů sou-

časných generací. Dnešní rodiny a dívky samy již nepředpokládají, že by trávily život jen jako matky a hospodyně. Jsou výrazně orientovány na pracovní činnost a usilují o získání kvalifikace. Svědčí o tom vysoké počty dívek na gymnáziích a středních odborných školách.

*Tabulka 10. Počty dívek studujících
na středních odborných školách v %
(denní studium)*

1955	1960	1970	1980
49,7	50,3	58,7	61,8

Jako celek jsou střední odborné školy, stejně jako gymnázia, vesměs feminizovány. Ženská populace mladších a středních věkových skupin má častěji střední vzdělání, ať všeobecné nebo odborné, než populace mužů, kteří jsou zase častěji vyučeni v některém z učebních oborů. Tento mnohaletý trend pozvolna mění i tradiční kvalifikační strukturu rodin, kdy ženy mají oproti předchozí tradici častěji střední vzdělání než jejich manželé. To pozitivně ovlivňuje výchovu dětí, demokratizaci vztahů mezi mužem a ženou v rodině a jejich přeměnu ve vztahy partnerské, ale i zájem žen o veřejné záležitosti, pracovní aspirace a zájem o prohlubování kvalifikace.

*Tabulka 11. Počet žen studujících na středních
odborných školách ve školním roce 1980/81*

Školy	z toho dívky v %
Pedagogické	98
Průmyslové	32
Ekonomické	89
Zdravotnické	97
Zemědělské	57
Lesnické	0,07
Knihovnické	90
Hudební (konzervatoře)	55

O jak vysokou feminizaci jde u jednotlivých druhů středních odborných škol ukazuje tabulka 11.

Relativně nízké zastoupení dívek je dosud na průmyslových školách, i když i zde rok od roku jejich počet stoupá. Ve společenském vědomí však dosud přežívají některé předsudky vůči technickému studiu dívek, neboť v minulosti panoval názor, že ženy nemají pro tyto obory vloh.

*Tabulka 12. Počty žen studujících
na vysokých školách v ČSSR v %
(denní studium)*

1955	1960	1970	1980
25,3	37,1	40,2	43,0

V období socialistické výstavby vysoce vzrostlo rovněž studium dívek na vysokých školách. I když zde dosud mezi studenty převažují muži, počet dívek je značný (tabulka 12).

Vysoké počty žen na všech druzích a na všech stupních škol se odrazily i na počtu odborníků. Poslední šetření o počtu odbornic se konalo v roce 1978. Tabulka č. 13 ukazuje podíl žen-odbornic na celkovém počtu odborníků.

Již v roce 1970 začaly převažovat mezi odborníky se středoškolským vzděláním ženy a v průběhu dalších deseti let stoupl jejich počet na 56 % z celkového počtu odborníků se středním vzděláním. Pokud jde o vysokoškolské vzdělání, stoupl počet žen s tímto vzděláním od roku 1958 do roku 1978 na 38 %.

Tabulka 13. Podíl žen na celkovém počtu odborníků

Rok	Ženy celkem	se středoškolským vzděláním	s vysokoškolským vzděláním
1958	37,8	41,6	20,4
1960	37,0	40,3	21,6
1970	46,2	51,5	31,2
1973	49,3	56,9	34,4
1978	52,4	55,9	38,1

Vysoké a dynamické vzdělání žen se promítá do snahy toto vzdělání uplatnit. Výzkumy ukazují, že čím vyšší vzdělání žena získá, tím méně často zůstává po narození dítěte v domácnosti, ale po mateřské dovolené se vrací zpět do práce. Vysoká vzdělanost žen se odráží i v kultuře bydlení, ve stylu rodinného života, ve výchově dětí.

Přes stoupající vzdělání žen je jejich podíl na řízení menší než podíl mužů. Muži jako celek mají dosud poněkud vyšší vzdělání (jsou častěji vyučeni a častěji mají vysokoškolské vzdělání) a svou úlohu sehrává i to, že ženy mají menší aspirace na řídicí funkce, než je tomu u mužů. Vedle profesionální práce věnují čas mateřství a rodinné roli vůbec, disponují také menším množstvím volného času než muži a jsou méně mobilní. Výzkumy ukazují, že aspirace žen rostou, jestliže mají za sebe doma kvalitní náhradu, na niž se mohou spolehnout a která tím, že za ně přebírá zejména hospodářskou roli, je uvolňuje pro odbornou a politickou činnost.

Údaje o počtu odbornic s vysokoškolským vzděláním ukazují, že více než polovinu odborníků tvoří ženy v oborech učitelství, ve farmaceutických, psychologických a filozofických vědách, publicistice a knihovnictví.

Středně zastoupeny jsou v oborech geografických, chemických, potravinářských, v textilu a oděvnictví, v medicíně, dále ve vědách filozofických, ekonomických, sociologických, historických a vědách o umění.

Nejmenší zastoupení žen je v oborech: fyzikální a matematické vědy, geologické vědy, hornictví, hutnictví, strojírenství a kovovýroba, elektrotechnika, chemie, stavitelství a zeměměřičství, doprava, pošty a telekomunikace, zemědělské a lesnické vědy, veterinární, politické a právní vědy. Mladší a střední věkové skupiny žen ovšem častěji studují tuto třetí skupinu oborů, než tomu bylo dříve.

Vzdělání je neoddelitelnou součástí emancipace žen. Nemá význam jen ekonomický, ale širší, všeobecnější. Pozitivně ovlivňuje výchovnou roli ženy jako matky, její kulturní úroveň, i její vztah ke společnosti.

Uplatnění žen v politickém a veřejném životě

Vstup žen do politického života a veřejné činnosti vůbec je historicky nejpozdější. I když široké masy žen v průběhu dějin pracovaly, svět politiky a rozhodování o veřejných záležitostech pro ně byl, s výjimkou členek pa-

novnických rodů nebo jednotlivých vynikajících osobností žen, které vyzvedla zvláštnost doby, zcela uzavřen. To platí i pro rolnické bouře a náboženskopolitická hnutí středověku, která byla potlačena a jichž se ženy zúčastnily. Ženy byly v politické sféře zastupovány muži a byly v ní stejně nerovnoprávné jako děti.

*Tabulka 14. Podíl žen-poslanek v národních výborech všech stupňů
(volební období 1981—1985)*

	Počet poslanců	z toho % žen
ČSSR	196 379	30,8
ČSR	135 062	30,4
SSR	61 311	31,5
<i>ČSSR</i>		
Místní národní výbory	143 225	30,0
Městské národní výbory	38 866	32,6
Okresní národní výbory	12 666	34,0
Krajské národní výbory	1 614	35,1
<i>Česká socialistická republika</i>		
Místní národní výbory	93 399	29,4
Městské národní výbory	31 546	32,3
Okresní národní výbory	8 947	34,2
Krajské národní výbory	1 170	36,7
<i>Slovenská socialistická republika</i>		
Místní národní výbory	49 828	31,0
Městské národní výbory	7 320	33,7
Okresní národní výbory	3 719	33,4
Krajské národní výbory	444	30,9

Společenské podmínky pro větší uplatnění žen v politickém životě vytváří až kapitalismus. Zespoločenštění práce kapitálem, to je i soustřeďování mas včetně žen. Kapitalistická výroba vyžaduje alespoň elementární vzdělání a tak se orientace v pracovním světě stává základnou i pro orientaci politickou. Proto vzrůst podílu žen na ovlivňování politických událostí je spjat s revolučním bojem proletariátu.

Tabulka 15. Podíl žen v Revolučním odborovém hnutí v %

	1954	1977	1980
Podíl žen na počtu členů	34,8	42,6	42,1
Podíl žen na počtu funkcionářů	24,0	43,3	44,2

Rozvíjení této aktivity žen je pak nedílnou součástí účasti pracujících na řízení v socialistické společnosti. Nejmasovějším typem veřejné angažovanosti žen jsou společenské organizace. Z ekonomicky činných žen je členkami těchto organizací 89 %. Cca 40 % žen zastává alespoň jednu funkci v některé politické nebo společenské organizaci. Počet funkcionářek stoupá úměrně s výší dosaženého vzdělání. Mnoho žen se účastní politického a odborného vzdělávání, kursů, přednášek, které vyžadují jejich funkce poslankyň, členek občanských výborů, komisí národních výborů, soudkyň z lidu apod. Značná část žen se věnuje práci s mládeží, například jako vedoucí pionýrské organizace, pracují ve Sdružení rodičů a přátel školy, vedou zájmové kroužky dětí.

Méně rozšířená je aktivita žen v zájmových organizacích. Zatímco ve společenských organizacích, jako je ROH a SSM, není podstatný rozdíl v počtu členů a funkcionářů z řad mužů a žen, v zájmových organizacích je tento rozdíl významný. Členem zájmových organizací je 31 % mužů, ale pouze 6 % žen z celku ekonomicky aktivní populace. Také počet funkcionářek těchto organizací je nízký. Ženám zřejmě nezbyvá na zájmovou činnost čas, a pokud se jí věnují, má vzhledem k rodinným a výchovným činnostem svá specifika: ruční práce a jiné rukodělné činnosti nejsou zpravidla organizačně podchyceny (na rozdíl od většiny volnočasových aktivit mužů).

Výzkumy veřejné angažovanosti žen ukázaly, že více se angažují ty ženy, jejichž muži jsou veřejně činní, než ženy, jejichž muži neprojevují o politický a společenský život zájem, a dále ty ženy, jejichž rodiče jsou nebo byli rovněž veřejně činní.

Mínění a postoje obyvatel ČSSR k veřejné angažovanosti žen jsou podle výsledků výzkumů vysoce pozitivní. Vyjadřují uznání k práci žen na tomto úseku, uvádějí její význam pro ekonomiku, kulturu a sociální oblasti, zejména pokud jde o péči o děti a rodinu a staré občany.

Sporadicky se ozývají hlasy, které považují občanskou, politickou aktivitu žen za nežádoucí nebo přílišnou a poukazují na to, že místo ženy je v domácnosti. Tento názor zastávají zpravidla občané starší 60 let, s nižším vzděláním, sami politicky, občansky pasivní. Většina populace (cca 80 % občanů ČSSR) se domnívá, že je správné, aby se ženy zapojovaly do veřejné práce a hodnotí toto zapojení jako velký společenský přínos. Oceňuje schopnost žen dobře vykonávat konkrétní práci, jejich smysl pro realitu, dobrou znalost svěřeného úseku, citlivost pro sociální otázky, nekompromisnost, obětavost, houževnatost a iniciativu v hledání řešení složitých otázek každodenního života.

Účast žen v politickém životě má neustálou vzestupnou tendenci. V současné době je jejich podíl v nejvyšších orgánech státní moci (období 1981—1985): ve Sněmovně národů 28,70 %, ve Sněmovně lidu 29,00 %, zatímco v předchozím období to bylo 22,70 % a 26,00 %.

Stoupl i podíl žen v národních výborech. Ženy-poslankyně zastupitelských orgánů všech stupňů vykonávají významnou politickou a organizační práci v celé její rozmanitosti a podílejí se tak na prohlubování socialistické demokracie.

Významné je zastoupení žen v největší společenské organizaci v Revolučním odborovém hnutí. Svým působením v této masové organizaci ženy přispívají k prosazování opatření ke zlepšování pracovních podmínek, dodržování socialistické zákonnosti, bezpečnosti práce a ochrany zdraví při práci, budování předškolních zařízení, závodů a podniků, k zdokonalování společného stravování a k řešení jiných aktuálních problémů.

Postavení ženy v rodině

Změněné postavení žen ve společnosti a v práci se odrazilo i ve změně jejich postavení v rodině. Marxistické pojetí emancipace ženy je neoddelitelně spjata nejen s její aktivní účastí na společenské výrobě, ale i s jejím postavením v této základní buňce společnosti. Rodina je součástí společenského vývoje, odráží se v ní vše, čím žije společnost, její přednosti i zápory. Rodina má však i své relativně samostatné zákonitosti, které se projevují v trvalých vztazích přírodně psychologické povahy: je to láska, sexualita, určité návyky a citové potřeby, které formují vztah jednoho pohlaví k druhému. To způsobuje, že rodina přetrvává jako relativně stálá skupina, do níž se rodí nejen noví lidé, ale v níž se kladou základy rozvoje osobnosti člověka.

Současně rodina v ČSSR má některé charakteristické rysy, které ji odlišují od rodiny minulosti.

První změna se vztahuje k předmanželské fázi. Je charakteristická tím, že se snižuje věk při vstupu do manželství a výběr partnerů se vymyká z vlivu rodičů, kteří se stávají nanejvýš poradci. Současně zanikají i jiná společenská omezení, jako je vliv zámožnosti a třídní příslušnosti partnera. Základními motivy uzavření manželství je láska, přátelství, sexuální přitažlivost. Věk sňatečnosti je u žen 20—21 let, u mužů 23—24 let.

Druhá změna se týká zmenšování rodiny a přijetí modelu dvoudětné rodiny. Děti se rodí brzy po uzavření manželství a interval mezi jejich narozením se zkrátil. Většina mladých rodin získává do 5 let samostatný byt a odděluje se od rodiny rodičovské. Proto v současné době je kolem 85 % rodin dvougeneračních, žijí v nich pouze rodiče a děti a jen asi 14 % rodin je vícegeneračních. Soužití více generací nemá dnes ekonomický základ, ale je podmíněno bytovými problémy nebo snahou starých rodičů pomoci zaměstnaným dětem v péči o rodinu, nákup, úklid apod. Někdy je soužití více generací podmíněno i zdravotními důvody, potřebou pečovat o staré rodiče nebo psychologickými důvody, osamoceností rodiče nebo jiného člena rodiny.

Třetím charakteristickým znakem současného vývoje rodiny je pokles stability rodiny a vzrůst počtu neúplných rodin. Zvyšuje se rozvodovost a zvyšuje se počet neúplných rodin, v jejichž čele stojí většinou žena. V důsledku častých rozvodů prvního manželství roste počet uzavíraných druhých manželství, kdy vznikají rodiny, v nichž žijí děti z prvního manželství většinou s vlastní matkou a nevlastním otcem. Tyto rodiny projevují vyšší stabilitu než rodiny první.

V průběhu vývoje došlo ke změnám ve funkcích rodiny a tento proces nepřetržitě pokračuje. Rodina vždy ztrácela ty funkce, které uměla lépe a ekonomičtěji uspokojit společnost, a ponechávala si ty, v nichž je jen těžko zastupitelná. V současné etapě vývoje plní čtyři funkce: reprodukční, výchovnou, ekonomickou a emocionální. Za nejzávažnější je považována funkce výchovná, jejíž obsah spočívá v přeměně dítěte z biologické bytosti v bytost společenskou. Roste i význam emocionální funkce rodiny, která se vztahuje nejen na děti, ale na všechny členy rodiny. Tato funkce je důležitá jak ve vztahu k dětem, tak ve vztahu k prarodičům nebo jiným starším příbuzným (vzhledem k tomu, že se prodloužila střední délka života). Ve společnosti žije stále více starých lidí, kteří potřebují nejen materiální zabezpečení, ale také lásku a povzbuzení, což mohou většinou poskytnout jen příbuzní, kteří k nim mají citové vazby.

Jednotlivé funkce rodiny působí v praktickém životě ve své jednotě; vzájemně se prolínají a ovlivňují.

V současných rodinách se projevuje výrazná tendence k odpovědnému plnění výchovné funkce a povznesení této funkce na první místo. Rodiče mají zájem na tom, aby do života odešel jedinec po všech stránkách vyzbrojený — profesionálně, kulturně, sociálně, mravně, zdravotně. Tato orientace je podpořena vysokou životní úrovní rodin. Lze tedy říci, že v dnešní rodině se objevuje řada pozitivních trendů, které umožňují předpokládat další optimální vývoj rodiny.

Všechny procesy a změny, k nimž došlo v důsledku nového postavení ženy ve společnosti, mají své progresivní, ale i rozporné a konfliktní stránky, neboť vývoj i zde probíhá jako boj starého s novým. Základní trendy jsou však vysoce pozitivní, neboť jak zaměstnanost žen, tak změny v rodině jsou v souladu s celospolečenským pokrokem.

Literatura

- Mezinárodní pokrokové a demokratické ženské hnutí v boji za mír, dorozumění mezi národy a společenský pokrok.* Praha, Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ 1981.
- Sčítání lidu, domů, bytů 1970; 1980.* Praha, FSÚ 1970; 1980.
- Statistické ročenky.* Praha, FSÚ 1956; 1961; 1969; 1970; 1971; 1981; 1982.
- Vítek, K.: *Aktuální problémy zaměstnaných žen.* Materiál pro 31. zasedání vládní populační komise. Praha, 1982.
- Odborníci podle dosaženého vzdělání a ostatní pracovníci podle druhu činnosti a plnění kvalifikačních požadavků na vzdělání k 31. 10. 1978.* Praha, FSÚ 1979.
- XV. sjezd KSČ.* Praha, Svoboda 1977.

Резюме

Я. Бауэрова - Э. Янчовичова: Положение женщин и семей в ЧССР

В первой части статьи авторы констатируют, что экономическая активность женщин является в социалистическом обществе главным фактором формирования положения женщины в семье и в обществе. Она в исторически короткий срок приводит ко многим изменениям в материальном положении женщин и в их духовном развитии. Занятость женщин составляет в настоящее время 45,5% и можно сказать, что она достигла своего максимума. В ЧССР весьма высока занятость женщин в возрастных группах 24—49 лет (около 90%). Интенсивность экономической активности снижается в связи с ростом количества детей. Подавляющее большинство занятых женщин в Чехословакии — служащие (56,6%), 43,6% — работницы.

Авторы анализируют далее вопрос квалификации женщин, которая неустанно возрастает. После получения основного образования в средние школы поступает около 50% девушек каждой возрастной категории, профессионально-техническую подготовку проходит около 45% девушек, и лишь совершенно незначительное количество 15 летних девушек поступает прямо в трудовой процесс. Высокий уровень образованности — одна из самых важных социально-культурных черт современных поколений женщин. Высокий образовательный уровень женщин получает отражение и в изменениях в традиционной квалификационной структуре семей, когда женщины более молодых возрастных групп чаще имеют среднее образование, чем их супруги. Это оказывается не только на воспитании детей, но и на демократизации отношений между супругами, на интересе женщин к общественным делам, на их заинтересованности и углублении квалификации и на трудовых амбициях женщин. Рост уровня образования женщин проявляется и в росте количества женщин-специалистов. В 1978 году женщины-специалисты составляли 52,4% из общего числа специалистов в стране. Высокий удельный вес женщин-специалистов, особенно среди преподавателей, в области фармацевтической науки, психологической и философской наук, в области публицистики и библиотечного дела. Меньше всего представлены женщины пока в области физических и математических наук, в области геологии, горнорудных и металлургических наук, в области машиностроения и в других технических науках, а также в области ветеринарных наук.

В дальнейшем разделе своей статьи авторы уделяют внимание участию женщин в политической и общественной жизни. Самым массовым типом общественной активности женщин, также как и мужчин, являются общественные организации. Несколько меньше активность женщин в политических организациях и в организациях любительского характера. Отношение населения к общественной деятельности женщин, особенно к выполнению должности депутатов и других общественных функций, является весьма положительным.

В последнем разделе статьи уделяется внимание семье, как основной ячейке общества, ее функциям и содержанию этих функций.

Summary

J. Bauerová — J. Jančovičová: Position of Women and Families in Czechoslovakia

In its first part the paper brings to notice that, in socialist society, the economic activity of women represents the main factor influencing and forming the woman's position in the family as well as in society at large. In a historically short period

of time it brings about many changes in the material position of women and in their spiritual development. At present the women's employment rate is 45.5% and it can be said to have reached its maximum. In Czechoslovakia there is a high employment rate of women in the age groups of 24—49 years (approximately 90%). The intensity of economic activity decreases hand in hand with the growing number of children. The major part of Czechoslovak women work as employees (56.6%), 43.6% are workers.

The paper goes on to discuss the women's qualification level: this is continuously rising. After completing their elementary education, approximately one half of girls of each population year enters secondary schools, about 45% become apprenticed in some line, and only quite a negligible number of 15-year-old girls start to work directly in practice. A high level of education is one of the most significant socio-cultural characteristics of contemporary women generations. The high education level attained by women is also reflected in changes in the traditional qualification structure of families: women belonging to younger age groups tend to complete their secondary education more often than their husbands. This affects not only the upbringing of children but also the democratization of the relations between marriage partners, the women's interest in public affairs, their interest in raising their qualification level, and the working aspirations of women. The rising education level of women is also reflected in the growing number of specialists among them. In 1978, women-specialists represented 52.4% of the total number of specialists. A particularly high share of women-specialists is active in the following fields: teaching profession, pharmaceutical sciences, psychological and philosophical sciences, publicity, library science. For the time being, the lowest representation of women can be found in branches of physical and mathematical sciences, geological, mining and metallurgical sciences, machine-tool industries, metal production and other technical sciences, but also in veterinary sciences.

In the following part the paper devotes attention to the activities of women in political and public life. In women, just like in men, the type of public involvement of a most manifest mass character is provided by social organizations. The activity of women in political and interest organizations is less common. The attitudes of the population to the public activities of women — especially to the performance of the functions of deputies and other public functions — are highly positive.

In conclusion, attention is paid to the family as the basic cell of society, to its functions, and to the content of these functions.